

A Bokor archívumából

Turiák Ildikó

Assisi Szent Ferenc

1. Bevezetés

Dolgozatom arra keresi a feleletet, hogy ki volt, és mit akart Assisi Szent Ferenc. Célom nem életrajzírás, hanem elsősorban Ferenc eszméinek, törekvéseinek és hatásának bemutatása. Szükségesnek látszik röviden indokolnom témaválasztásomat, szólnom kell a Szent Ferencre vonatkozó elsődleges forrásokról, s végül számot kell adnom arról, hogy mit használtam fel e források közül, és miért. Nézzük sorjában.

1. 1. Miért választottam Assisi Szent Ferencet?

A témaválasztás érdeklődésről árulkodik. Mi tette érdekessé számomra az alakját? A kérdés nyilván nem bennem fogalmazódik meg először. Szentünk a maga korában is számtalan ember figyelmét keltette fel, s a róla szóló legismertebb legendagyűjtemény, a Fioretti már beszámol arról, hogy kortársainak is szeget ütött a fejébe, mi lehet az iránta tanúsított érdeklődés oka.

„Egy napon – írja a legenda – Matteo testvér eléje méne (Szent Ferencnek), és szinte szemrehányóan mondotta: Miért csak téged? Kérdelek, miért követ téged az egész világ, és miért kívánnak látni és hallani, és néked engedelmeskedni? Nem vagy szép testű, nem vagy nagy tudományú és bölcsességű, nem is vagy nemesi származású. Honnan adatik néked, hogy mind a világ utánad jár?” (Fioretti X)

Szent Ferenc nemcsak kortársai figyelmét vonta magára. Személye az utóbbi száz esztendőben ismét sokak érdeklődésének tárgyává lett. Történészek, teológusok, írók egész sora talál fantáziát a Szent Ferenc-kutatásban. Nehéz lenne összefoglalni azt a sokféle motívumot, ami szorgoskodásukat magyarázza. Arról számolhatok csak be, hogy engem mi fordított Assisi szülőltje felé.

Néhány éve a *Concilium*-ban megjelent egy Szent Ferenc-tanulmány. Ez az írás teljesen új megvilágításban mutatta be a szentet. Földeregett benne számomra egy ember, aki az Egyház e világi hatalmának tetőfokán, a XIII. században szeplőtelen volt és maradt a konstantini fordulat mételeytől. Olyan valakit sejtettem meg benne, aki ugyan sokat, talán mindent értett abból, amire minket a XX. sz. közepén döbentett rá a hatalomról szőtt ábrándokat végérvényesen összegző történelmi katalizma.

1. 2. Források és nehézségek

Szent Ferenc alakjának és eszméinek tisztázására elsődlegesen a korabeli forrásokhoz kell fordulni. Ezeknek négy csoportja van.

a) *Szent Ferenc saját művei*

Sajnos ez az elsőrendű forrás igen vékonyan csörgedező patakocska. Mindössze 22 apróbb terjedelmű írás maradt utána, s még ezek egyikének-másikának a hitelessége is kétséges.

b) *A korabeli életrajzok, legendák*

Ezek a munkák további négy csoportba oszthatóak:

1. Celanói Tamás és követőinek csoportja
2. A *Legenda Trium Sociorum* és köre
3. Szent Bonaventura és követői
4. A *Speculum*-csoport

c) *Rendi krónikák*

d) *Korabeli egyéb dokumentumok*

E források bőségük ellenére sok nehézséget tartogatnak a szakemberek, s még inkább a hozzám hasonló lúdtalpas kutató számára. Kivétel nélkül szenvedélyes harcok keresztüztüében született írásokról van szó. Keletkezésük időpontja nagyon széthúzódik. A legkorábbi és legkésőbbi dokumentumokat közel két évszázad választja el egymástól. A legenda műfaja nem kedvez az objektivitásnak.

Mindezek a források a szakemberek számára a vitatkozás kimeríthetetlen lehetőségét kínálják, engem pedig korlátaim tudomásulvételére készítettek. Dolgozatom nem több, mint a történészek vitás kérdéseire hozzászólni nem képes laikus tájékozódása. Meglátásokat kínál, de nem kínálhatja ezeknek a meglátásoknak teljes értékű igazolását. Azt gondolom azonban, hogy ennek ellenére sem érdektelen szembesülni ezekkel a meglátásokkal.

1. 3. Mit használtam munkámhoz, és miért?

Az anyag rendkívüli bősége és a hozzájárulás nehézségei miatt valamennyi forrást nem használhattam fel. A források három nagy csoportjából elsősorban Szent Ferenc saját műveivel foglalkoztam. Az életrajzok, legendák közül a *Legenda Trium Sociorum* körébe és a *Speculum*-csoportba tartozó és számomra hozzáférhető legismertebb darabokat vizsgáltam. Nevezetesen: a *Legenda Trium Sociorum*-ot (A Három Társ Legendája), a *Speculum Perfectionis*-t (A tökéletesség tükre) és a *Fioretti*-t (Virágocskák). Azt hiszem, magyarázattal tartozom, hogy miért hanyagoltam el az életrajzok és legendák másik két csoportját.

A különféle szemléletű kutatók megegyeznek abban, hogy a Szent Ferenc életét megörökítő írások két részre bonthatóak, s ennek megfelelően két, többé-kevésbé különböző portré rajzolható Ferencről. Egyik részük legálisan, egyházi, rendi megbízatásból keletkezett. Ide tartoznak azok, amelyeket figyelmen kívül hagytam. Ezek Celanói Tamás és követőinek, valamint Szent Bonaventura és követőinek munkái. E munkák szerzői arra törekedtek, hogy a konstantini kereszténység eszméi szabta keretek közé illesszék be Szent Ferenc alakját. Engem viszont a fenti eszményektől való eltérés érdekelt. – A másik rész szerzői a hivatalos állásfoglalással szemben állva egy másik Szent Ferenc-kép megörökítésén fáradoztak. Ezeknek a művei tartoznak az általam vizsgált csoportba. Kivétel nélkül megegyezik a kutatók véleménye abban, hogy ezek az írások a szent legbizalmasabb baráti körének feljegyzésein alapulnak, sőt legjelentősebb darabjai egyenesen kezük munkája is lehet. A kutatók szerint több mint egy évszázados üldözés viharát átvészelt művekről van szó, amelyek titokban, szájról szájra, kézzel kézre mentődtek át az utókor számára. Megírásuk, őrzésük és továbbadásuk egyaránt komoly kockázatot jelentett. Mégis elmondták, lemásolták, féltett kincsékként őrizték és terjesztették azokat.

Mindebből arra a következtetésre jutottam, hogy az általam megsejtett új, helyesebben mondva az igazi Szent Ferencet ezekben az írásokban kell inkább keresnem.

S végül sajnálatosan el kellett tekintenem pillanatnyilag a rendi krónikák és az egyéb források (pl. pápai dokumentumok és korabeli krónikák) felhasználásától, a rendelkezésemre álló idő rövidsége és megszerzésük nehézségei következtében.

Sajnálatosan, mondom, mert az ismertetések, idézetek alapján úgy tet-szik, hogy nagy jelentőségük lehetne az általam keresett Szent Ferenc fel-fedezésében. Ezért aztán felhasználásuktól csak pillanatnyilag tekintet-tem el, de szándékomban áll a jövőben foglalkozni velük.

2. Egy szent a virágzó középkorból

2. 1. Ismerkedés a középkorral és Szent Ferencel

Elképzelhetetlen számomra, hogy sok száz év távolából közelébe lehes-sen kerülni egy embernek anélkül, hogy meg ne ismerkednének vázlatosan a korral, amelyben élt. Az ismerkedésnek annál messzebbre kell visszanyúl-nia és annál több összefüggésre kell kiterjednie, minél nagyobb jelentőségű egyéniségnek a helyét akarjuk meghatározni a történelemben.

Ha a bevezetőben említett sejtésem igaz, akkor Szent Ferenc az Isten Országá történelmének egyik korszakos egyénisége, s ezért az ismerke-désnek egészen a forrásig, Krisztusig kell visszanyúlnia; szintézisbe kell fognia a középkori események mögött meghúzódó eszmei vonulatot s a társadalmi, gazdasági változásokat. Ilyen szintézist nem sikerült felfedez-nem. A polgári történések, némi megszorítással az egyháztörténések is ide számíthatóak, az eszmei vonulatra teszik a hangsúlyt, de az esemé-nyek alapján a *Civitas Dei* („Isten városa”) eszméjét tekintik, s ennek az eszmének az alakulásából, változásából vezetik le az összefüggéseket. A marxisták viszont a tulajdon- és osztályviszonyokat tekintik alapnak, és így ezekből magyarázzák a középkori események logikáját is.

E két szempontrendszerből azokat a tényezőket emelem ki a következők-ben, amelyek némi eligazítást nyújtó világosságul szolgáltak számomra en-nek a történettudományban még meglehetősen ismeretlennek tetsző kornak a megértéséhez; s kiegészítem a magunk sajátos látásának szempontjaival.

2. 2. Eszmék és események 313-tól a XIII. századig

313 a milánói edictum éve. A dátum egyetlen pontban rögzít egy min-den valószínűséggel csak folyamat végeredményként felfogható ese-ményt, amelyet konstantini fordulatnak neveznek. Ez az esemény az ad-dig üldözött kereszténység és az azt üldöző világi hatalom szövetsége. A Birodalom oldaláról nézve ehhez a végeredményhez Toynbee szerint a következő mozzanatok vezettek: a Birodalmat összetartó eszmék deval-válódtak, a környező barbár törzsek létében fenyegették Rómát, az üldö-zött kereszténység hívei rohamosan szaporodtak, s eszméiknek egyedül-álló tekintélyt szereztek az üldözések közepette.

De hogyan ment végbe a milánói edictumhoz vezető folyamat a keresz-ténységen belül? Erre a Karácsonyi Ajándék 1977/8. kötetében megjelent Pál-szintézis által felvetett gondolat folytatásával kísérlelhetünk meg vála-szolni. A gondolat így hangzik: A Tizenkettőnek egészen Jézus mennybe-meneteléig zavartalanul megőrződött az a tévhite, amely miatt Jézushoz csatlakoztak. Az ugyanis, hogy Jézus Izrael királyságának helyreállításáért jött. A mennybe távozó Jézustól a tanítványok még egyszer megkérdezték: „Uram, mostanában állítod helyre Izrael királyságát?” A Pál-szintézis fel-vetette gondolat természetes folytatásaként kínálkozik, hogy bár kérdésük-re nem kaptak feleletet, s bár a következő évtizedek, évszázadok a király-ság helyreállításának legcsekélyebb jelével sem biztatták a keresztényeket, ez a tévhit makacsul továbbélt. Ha nem is egy nép, a zsidók világuralomra segítségét remélték, de továbbra is királyságról álmodoztak. Ez az álom két, egymásnak ellentmondó összetevőből állott. Magukévá tették a Krisztus által tanított célokat, de nem vetették el az e világi hatalmak létehez szüksé-ges eszközöket. Az eredetileg is homályosan értett krisztusi cél – a minden jézusi tanítás ellenére megőrzött *Malkut Jahve* („Isten királysága”) mintá-jára – immár kissé átfélt a *Civitas Dei*-re, ahogyan azt Szent Ágoston nevezte. Így aztán a Római Birodalom összeomlásának napjaiban mar-radt egy eszme, a *Civitas Dei* eszméje, amelynek hívei megfelelő öntudat-al és koncepcióval rendelkeztek egy új világrend megteremtéséhez.

E koncepció lényege: „A *regnum* („uralom”), amennyiben Isten szolgál-atába szegődik, és a földi békét és jólétet nem magáért, hanem csak Isten dicsőségére szereti, jó... A király a maga hatalmát közvetlenül a királyok királyától, Krisztustól nyeri el. Krisztus nem tudja maga intézni királysága,

a *Civitas Dei* ügyeit, kiválaszt tehát egyeseket, akiket felruház hatalmával, hogy helyette kormányozzanak. Ezek a püspökök és a királyok, a keresztény ökumené előljá-rói” (Váczy: A középkor története). A koncepció képviselői természetesen mind messzebbre akarják tolni a *Civitas Dei* határait, hogy felölelje az egész világot; s az égi Jeruzsálem megvalósítását ígéri benne a földi lehetőségek korlátai közt.

A Római Birodalom bukását követő kö-zel ezer esztendőnek, a középkornak, két nagy, történelmet mozgóató kérdése volt.

Az egyik: Az új eszmétől formált rend egyházi és világi vezetői között kezdettől fogva fennálló, s nyugvópontra mindvégig nem jutó kérdés; az ti., hogy miként viszo-nyuljon egymáshoz a két, vezető szerepet betöltő pont, melyiké az elsőség? S mivel az erőviszonyok következtében a mérleg gya-korlatilag egyre inkább a világi hatalom elsőségének javára billent, ezért az egyház rö-videsen újrafogalmazza a kettős hatalom ágostoni téziséét. Az újrafogalmazott tétel végső kifejlődésében (VII. Gergely) így hangzik: „Krisztus helytartója lévén, a pápa az egész világ ura” (Váczy: A középkor története). Az újrafogalmazás két pilléren nyugszik. Egyik pillére az erőviszonyokban végbement változás annak következménye-ként, hogy a VII. sz. végén létrejött Itáliában az egyházi állam. Másik pillére az ún. konstantini *donatio* („adományozás”) elmélete, amely szerint Constantin a maga örökösévé tette a mindenkorai pápát. Az újrafogalma-zott tétel és az érvényesítéséért folyó sok százados, lényegében hatalmi harc a közép-pontja az európai történelem eseményeinek VII. Gergelytől kezdődően. A pápaság egyeduralmi törekvéseiért folyó küzdelem soha nem jutott teljes sikerre, megvalósulá-sához azonban III. Ince idején állott a legkö-zelebb.

A másik kérdést a vezetettek tették fel. Ez a kérdés jóval lassabban fogalmazódott meg. Megfogalmazásához hozzájárultak a gazdasági-társadalmi változások is. Az ez-redforduló táján az előző korszak nagy fe-udális államai felbomlottak, egyre inkább tönkrement a szabad parasztság, s a bir-tokaprózódások következtében a kis- és középbirtokosok is válságba kerültek. A jobbagyságra mind súlyosabb terhek ne-hezedtek. A pénzgazdálkodás lassú terje-désével párhuzamosan pedig fellendült a kereskedelem, felvirágzottak a városok, és megjelent egy új réteg, a polgárság. Ennek az új rétegnek a kezdeményezésére kezd-tek el egyre többen gondolkodni azon, hogy mi az, ami Krisztus nevében megva-lósult, és mi az, amit Krisztus valóban meg-célzott. Ezzel megindult az újraértel-mezése annak a feladatnak, amelyet az Úr reábízott tanítványaira.

2. 3. A kor vallási és társadalmi mozgalmi

Ez az újraértelmezés számos olyan moz-galom elindítójává vált, amelyek Krisztus tanítására támaszkodva az Egyház és a tár-sadalom megváltoztatására törekedtek. A

történetírás nyugaton a patarénusok mozgalmával kezdi jegyezni ezeket a kezdeményezéseket. Ezt követik a katarok, az albigenek, a waldensek, a lyoni takácsok, a beginek és még számos kevésbé ismert mozgalom. Közös bennük, hogy kezükbe veszik az Evangéliumot, s abban mint leglényegesebb, és koruk valóságától leginkább különböző vonást a szegénység követelményét fedezik fel. Eszreveszik, hogy a hatalom idegen Krisztus tanításától. Felragyog előttük az Apostolok cselekedeteiben leírt keresztény közösségek vonzó példája.

E mozgalmak a krisztusi eszmét devolváló, zavaros hatalmi ideológiák és harcok közepette hitükben összekuszált s a vallás iránt egyre inkább érdektelenné vált emberekben újra fellobbantják a tüzet. A kereszténység elterjedésének idejére jellemző lendülettel sokan ismét Krisztus felé fordítják életüket. Laikus közösségekbe, ún. *testvériségekbe* tömörülnek, s elszántan fognak hozzá az Evangélium újonnan felfedezett eszméinek megvalósításához a maguk életében.

Ez a Krisztus felé fordulás rövid időre találkozott a pápai centralizáció törekvéseinek egyik részmozzanatával, a teokratikus elv érvényre juttatását segítő egyházi reformtörekvésekkel. De gyakori és éles kritikájuk miatt, amellyel az egyház gazdagságát, hatalmát és a papság bűneit bírálták, Róma azonnal felszámolta ezt a kérsz életű szövetséget, mihelyst hatalmi helyzete megerősödött, sőt, egyre fokozódó intenzitással fordult ezek ellen a mozgalmak ellen. Üldözésük a pápai hatalom megerősödésével párhuzamosan III. Ince idején ér a tetőfokára. III. Ince állítja fel az inkvizíció intézményét. Erre a korra esik a katarok és albigenek elleni, egész országrészeket elpusztító kereszties hadjárat.

A mozgalmak nemcsak az Egyháznak hányták szemére bűneit, hanem ugyanilyen éles társadalomkritikát is gyakoroltak. Ezért üldözésük az egyházi és világi hatalom együttműködésével folyt. Vezetőiket börtönbe zárták, máglyára küldték. Tagjaik szerencsés esetben csak földönfutókká lettek. Írásaik nagy részét nyom nélkül megsemmisítették. Az Egyház kiközösítette, eretnekké nyilvánította őket.

Ennek a forrongó kornak a szülötte Assisi Szent Ferenc, igazi nevén Giovanni Bernardone. Kortársa Wald Péternek, aki a waldensek mozgalmát alapította, s akit Ferenc születése után két évvel császári rendelettel üztek ki Lyonból, III. Sándor pápa pedig kiközösítette az Egyháztól. Wald Pétert Máté 19,21 (a gazdag ifjú) és Lukács 10,1–6; Máté 10,1–12 (a tanítványok küldetése) indította útnak. Francesco ugyanezekbe a szentírási helyekre botlott bele, s ezek adták az indító lökést mozgalmának. Ferenc azonban elkerülte a kiközösítést. Sőt, halála után egy évvel szentté avatták. Viszont nem kerülhette el mozgalmát üldözését, s végül az eredeti célkitűzésektől való eltérítését.

2. 4. Ki volt, s milyen hatások érték Szent Ferencet?

Élettörténetének ismertetése helyett inkább azt az idő- és térbeli koordináta-rendszert szeretném felvázolni, amelynek egy adott pontján Giovanni Bernardone Szent Ferencé lett. 1182-ben látott napvilágot Assisiben. 1226-ban halt meg szülővárosában. A politikai, társadalmi és eszmei feszültségek keresztütüzében jött világra, s ezek között élte le életét. Politikailag a pápaság és a német-római császárság küzdelme nyomta rá véres bélyegét szülőföldjére. Társadalmilag a gazdasági változások és a polgárosodás következtében Itália a sokszoros ellentétek gyújtópontja volt. Egyfelől a régi feudális nemesség (*maiores*) és a feltörekvő-gazdagodó polgárság (*minores*) között feszült egyre mélyülő, s a városokban különösen kiéleződött ellentét. Másfelől a gazdag *maiores*-szel és az egyre gazdagabb *minores*-szel szemben ott állt a folytonosan szegényedő vidéki lakosság és a teljesen nincstelen városi proletariátus. Eszmeileg a kor egész Európa-szerte a kiéleződött ellentétek kora. Ezek az ellentétek Itáliában különösen is élesek voltak. Az előző pontban ismertetett mozgalmaktól hordozott eszmék összeütköztek a fennálló társadalom alapjait képező eszmékkel.

Bizonyos, hogy Ferenc sem a politikai, sem a társadalmi, sem az eszmei feszültségek hatása alól nem vonhatta ki magát. Gazdag posztókereskedő fiaként gyermekkorától kezdve érezhette a nemes úrfiak lekicsinylését. Minden tehetőségük ellenére is a *minores*-hez tartoztak; ezen a jómód sem változtathatott. Saját bőrén érezte a társadalmi feszültségek egyik felét, de nem maradt vak a még sokkal fájdalmasabb és égetőbb feszültségforrás, a valódi nyomorúság iránt sem. Tanúsítják ezt rendszeres és bőkezű alamizsnálkodásai. A politikai feszültségek sem vonultak át nyomtalanul az életén. Éppen a politikai érdekek szította háborúba indultában, az apuliai úton szólította s fordította meg őt az Isten.

A kor új eszméinek a vihara pedig talán már benne zúgott a génjeiben is. Anyja a katarok földjéről, Provence-ból származott. A városka, amelyben felnőtt, olyannyira az új eszmék hatása alatt állott, hogy egy időben a polgármestere is albigen volt. A Három Társ Legendája arról számol be, hogy előfutára is volt Ferencnek Assisiben, aki sokszor végigjárta a városka utcáit, és minden szembejövőt így köszöntött: Pax et bonum („Béke és jószág”)! Valamilyen mértékben érzékelnie kellett az Egyház belső reformtörekvéseit is.

A fentiekből nem azt a következtetést kell leszűrnünk, hogy a kor sodrásában Ferenc egy volt a sok közül, akik azonos hatásokra azonosan reagáltak. S nem gondolhatjuk, hogy a rajta kívül álló különböző érdekek harci manővereként maradt ő, és éppen ő e sok közül egyetlenként ismert és tisztelt. Mint ahogyan a tények azt sem engedik, hogy ellenkező konklúzióra jutva azt gondoljuk, hogy a kor sokrétű feszültsége nyom nélkül suhant át Ferenc felett.

Hatása ugyanis olyan kiterjedésű térben és időben, amelyet nem képes kiváltani sem az, aki csupán egy a sok közül, sem az, aki érintetlen marad korának feszültségeitől. Azt gondolom, hogy Francesco észlelte és átélte kora minden ellentétét és ellentmondását. Azt gondolom, hogy szembesült a megoldásukra irányuló ellentétes kísérletekkel. Tény, hogy részvételével támogatta is ezek egyikét-másikát: 1202-ben a polgárság érdekeiért folyó küzdelemben esett fogságba, politikai érdekekért folyó harc szólította az apuliai útra. E küzdelmekben, amelyekhez személyes érvényesülésének célját is kapcsolta, csak a fogságát követő betegségben, a halál közelében bizonytalanodott el először, s talán a hosszú lábadozás idején kezdett el komolyan gondolkodni azokon az őt körülvevő eszméken, amelyek már nem egy embert élete átalakítására bírtak környezetében.

A régi célok helyébe csak lassan, fokozatosan léptek az újak. Nem csapódott semmiféle mozgalomhoz; amíg lehetett, ment tovább a régi úton. Az első komoly fordulatot az apuliai út misztikus élménye hozta meg. Miközben a pápa érdekeiért harcba induló sereghez igyekszik csatlakozni, álmod lát. Az Úr megszólítja:

– Mondd csak, Francesco – kérdi –, ki tehet több jót, az úr, vagy a szolga?

– Az Úr! – vágja rá Ferenc.

– Hát akkor miért hagyod el – kérdi tovább – a szolga kedvéért az urat?

S Ferenc döbbenten kérdezi:

– Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem? (a Három Társ Legendája, II.)

A hang azt feleli, hogy forduljon meg, térjen haza, s várjon, amíg megtudja, mit kell tennie.

Közel három esztendő telt el 1206 és 1209 között, amíg Az, aki a fegyvert letétette Ferencel, végre világossá tette előtte, hogy mit kíván tőle. Közel három esztendő múlt el apró kis előrelépésekkel, temérdek imádsággal, kemény aszkézissal s a kicsi világossággal megmutatott tennivalókhöz ragaszkodó, maradéktalan hűséggel. Belevetette magát abba, ami Isten

szándékaiból már világosnak látszott előtte, s szenvedélyesen fűrkészte azt, amit még homály fedett. Ez az, amiért Szent Ferenc nem egy a kor sodrásában levő számtalan ember közül. Istennel töltött évek csendjében vívta ki és érlelte személyes meggyőződésével azokat az eszméket, amelyekre ráette az életét, amelyeknek továbbadására 1209. február 24-én a napi evangélium küldetési parancsa által felszólítva érezte magát. Isten egyenes kinyilatkoztatásaként átélte felismerései nem sorolhatóak a kor egyetlen mozgalmának, törekvésének uszályába sem. Felismerte, hogy a keresztény ember számára egyetlen feladatot adott Krisztus: Keresnie kell Isten Országát. Felismerte, hogy ennek az Országának a keresése azonos a hegyi beszédben foglaltak megvalósításával. Észreveszi, hogy a „Civitas Dei” eszméjének bővületében élő kora, az Egyházat is beleértve, nagyon messze jár ennek az Országának a keresésétől s a hegyi beszéd parancsainak megvalósításától. Ugyanakkor fanatikusan ragaszkodik ehhez az Egyházhoz.

Ezen, a későbbiekben még igazolásra szoruló, elővételezett szent ferenci felismerések egyike sem újság külön-külön. A Szent Ferencet megkülönböztető újdonság ezeknek együttlátásában és együttes képviselésében áll.

2. 5. Ami hiányzik

A következő fejezeteknek a feladata az imént elővételezett felismeréseknek a kibontása és igazolása. Ennek nehézsége abban áll, hogy amint már a bevezetőben említettem, Szent Ferenc nem volt író ember. Nagy imádkozó volt, de ugyan ki hallgathatja ki az imádság csendjét. Fáradhatatlan tanító volt, de mint Jézus tanítását, Ferencét is csak a hallgatók emlékezete őrizte meg. Talán csak egyetlen dolog hiányzik életművéből: látásának rendszeres kifejtése. Elgondolkodtató, hogy mi lehetett ennek a Jézushoz nagyon hasonló, de a kereszténység messze ható egyéniségeire általánosnak nem mondható hiánynak a magyarázata. Sem Jézussal analógiába állítva, sem az egyháztörténelem tükrében nem tudok elfogadható feleletet találni rá. Csak Szent Ferenc oldaláról kísérlelhetem meg a kérdés megválaszolását. Először is tagadással közelítek a felelethez. Bár önmagát együgyűnek, ostobának, idiotának tartotta, a magyarázatot mégsem gyenge szellemi képességeiben kell keresni. Nem volt ostoba. Pápákkal és püspökökkel vitázva telt el az élete. Iskolázottsága, ha nem volt is kiemelkedő, korának, társadalmi helyzetének megfelelt. Írni, olvasni tudott. Anyanyelvén kívül latinul és franciául értett és beszélt. Tájékozott volt a Szentírásban is. Húsz esztendő kora körül volt, amikor megtért, s mint napjainkban is, egy húszesztendő fiatal ember az alapok birtokában még könnyedén képezheti tovább magát.

Úgy vélem, hogy Ferencnek megvoltak az alapjai, s képessége és módja is arra, hogy megszerezze a teológiai műveléséhez szükséges szellemi arzenált, s azután ennek birtokában kidolgozza és igazolja látását. Nem mondom, hogy mindez eszébe sem jutott Szent Ferencnek. Felébredt benne a tudásszomj, de azt kísértésként elhessentette magától. Legalábbis erről tanúskodik az, amit a könyv után sóvárgó novíciusnak felelt: „Valamikor én is voltam hasonló kísértésben – vallja –, mely könyvek szerzése nógatott” (Speculum Perfectionis, 4).

Két oka is lehetett ennek a tudásszomjat kísértésként felfogó magatartásnak. Az egyik a korabeli vallási mozgalmakra általánosan, és Szent Ferencre kiváltképp jellemző misztika. A kor emberének jellegzetes törekvése, hogy az Istenre és akaratára vonatkozó dolgokról könyvek, tanítók helyett közvetlenül Istentől szeretne felvilágosítást szerezni. S Ferenc még a halál árnyékában is teljes meggyőződéssel vallotta, hogy ezt a felvilágosítást megkapta: „Miután az Úr testvéreket juttatott nekem, senki nem magyarázta meg előttem, hogy mit kell cselekednem, hanem maga a Fölséges nyilatkozta ki nekem, hogy a szent Evangélium szerint éljek” (Szent Ferenc végrendelete). Misztikába hajló, sőt egyenesen a misztikából táplálkozó intuíciója vezette a felismert igazságok megragadására. Ezek az igazságok az evidencia erejével hatottak rá, s mint magától értendő, bizonyításra sem szoruló tényeket képviseltek azokat mások számára.

Magatartásának másik oka talán abban rejlik, hogy határozottan negatív benyomásai lehettek azokról, akik kielégítették tudásszomjukat, beleértve magukat a teológia művelésébe. Ugyancsak a *Speculum*-ban találjuk az erről árulkodó megjegyzést: „Annyian vannak, akik a tudományok után törnek magukat, hogy boldog az, aki az Úr iránt való szeretetből tudatlan marad.”

Miért? Azért, mert a tudomány szelétől felfuvalkodottak életükkel és hiú bölcsességük megnyilatkozásaival agyonrágalmazták, s minden áron hamisságnak akarták feltüntetni az igazságot? Azért, mert kegyetlenül üldöztek mindenkit, aki az igazság jegyében járt? Azért, mert az ítéletkor ki fog derülni, hogy tudós vélekedéseik, amelyeknek útvesztőjében bolyongtak, amelyeket igazságokként hirdettek, s amelyekkel sokakat a sötétség örvé-

nyébe taszítottak, mind tévesek és hamisak voltak? Azért, mert az ilyenek sötét tanítássaikkal együtt a külső sötétségre vettetnek a sötétség szellemei közé (vö. Speculum Perfectionis, 72)?

Kiket látva szerezte Szent Ferenc ezeket a rettenetes benyomásokat, nem tudjuk. Az azonban világos, hogy a negatív példák hatása maradandó volt, s így Ferenc a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötte. A hiánynak legalábbis ez az egyik magyarázata.

Úgy gondolom, hogy e kiöntés végzetes következménnyel járt. Agoston és az Aquinói hatalmas szintézisbe fogták a görög-római kultúra s az abba beleágyazódott kereszténység gondolati eredményeit, s ez a szintézis eltért az Evangélium irányvonalától. Ferenc már-már szó és betű szerint ragaszkodott az Evangéliumhoz, de egyszerűen hallatlanba vette mindazt, amit a megelőző évszázadok alkottak. Nem öhajtott Szent Agostonhoz és Szent Tamáshoz hasonlóan átfogó szintézist teremteni a pogány bölcselők és az Evangélium között, s az 1200 esztendő Evangélium interpretálását sem vetette össze a forrással. Csupán korának Krisztus tanításától eltérő cselekedeteit konstataulta, s azok kiigazítására törekedett. Nem vette azonban észre, hogy a *metanoia* elsődlegesen gondolkozás-átalakítással kezdődik, s ezért első lépésben a helytelen magatartások alapját, a téves gondolati rendet kell széjjelrombolni. Ehelyett közvetlenül a forrásra hivatkozott: Az Úr ezt mondta, az Úr így tett. Ha pedig Ő mondta és tette, akkor ahhoz kell igazodni.

Száma evidens volt ez a következtetése, s nem vette észre, hogy egyáltalán nem feltétlenül ugyanilyen evidens mindenki számára. Nem érzekelte, hogy korának problémái gyökerükben egészen a forrás koráig visszamenő eszméi zűrzavarból, Jézust nem értésből fakadnak. Egyenesen a magatartás megváltoztatására törekedett, s nem féltette eléggé a felfedezett igazságot a múlt és a jövő megtévesztő elméleteitől. A hiány hiány maradt. Találhatjuk csupán, hogy hogyan alakult volna az Isten Országáé további története, ha Szent Ferenc életművében nem maradt volna ez a lyuk. Talán akkor nem lenne – még napjainkban is – olyan távol a keresztény közgondolkodás Krisztus gondolataitól. Talán felismerései, amelyek még eme hiányosság ellenére is két évszázados vihart kavartak, nem szívódtak volna fel az eszmék zűrzavarában. Talán...

3. Mit látott Szent Ferenc?

Az ismerkedés és találgatás után rátérhetünk Ferenc felismeréseinek vizsgálatára. Monay Ferenc szerepelt egy kétes hitelű imádságot a szent művei között. Az imádság két kérdést vet fel: „Ki vagy Te, Uram, édes Istenem, s ki vagyok én, a Te hitvány szolgád?” Ez a két kérdés Ferenc gondolatainak tengelye. S a rájuk talált felelet konzekvenciájaként bontakozik ki az, amit tennivalóként önmaga és követői elé állított.

(Folytatjuk)